

KRISTENDOMENS INFÖRANDE I RYSSLAND OCH RYSK TRADITION

Av f. d. byråchefen OSKAR ANGELUS

DET tar inte mycket tid att berätta om de yttre händelser, som ägde rum i samband med kristendomens införande i Ryssland. Storfursten Vladimir av Kiev (980—1015) kristnade sitt land och kanoniserades därför av den ortodoxa kyrkan. Han fick sedermera tillnamnet »den Helige».

Det är betecknande, att man inte känner till den exakta tidpunkten för storfurstens dop (988 eller 989), inte heller orten, där detta ägde rum (Korsun, Kiev eller Vassilev). Det var ju ingen särskilt uppseendeväckande händelse, eftersom den hedniska religionen varken hade en längre utveckling bakom sig eller ägde någon bestämd kult eller inre styrka. Dessutom hade många ryssar redan tidigare antagit den kristna tron; Vladimirs farmor, storfurstinnan Olga (945—964), hade redan gått över till kristendomen (955 eller 957). Hennes son Svjatoslav förblev hedning, medan hennes sonson, Vladimir, — av hans fem hustrur voro fyra kristna — blev inte endast själv kristen, utan införde den nya frälsningsläran till Ryssland och bemödade sig allvarligt att utrota hedendomen. »Den som äter eller dricker med odöpta», bestämde han, »skall för detta bestraffas av metropoliten.» Sådan var den blygsamma början till en utveckling, som snart berörde också andra troende kristna och som slutligen ledde till avsöndringen av den ryska världen från västern. »Vem har Gud älskat så som oss, vem har Han så hedrat, höljt i ära och upphöjt som oss? Ingen!» utropade den förste ryske krönikeförfattaren ungefär ett hundra år efter kristendomens införande.

Av intresse är därvid det faktum, att storfurstinnan Olga, fastän hon själv redan blivit ortodox kristen, sände en beskickning till Otto I med vädjan om att skicka en biskop och några präster till Kiev för att lära henne den katolska tron. Triermunken Adalbert, som sändes dit under hösten 961, hade ingen framgång. Man får väl antaga, att Olga, vilken, såsom ovan nämnts, redan hade bestämt

sig för den ostromerska kristendomen, genom det nämnda steget bara velat hålla dörren öppen till västern. Öppnandet och stängandet av dörrar till västern är alltså ingen ny rysk uppfinning utan ett sedan gammalt utprovat medel att på ett särskilt sätt umgås med västern.

Den äldsta ryska krönikan berättar, att Vladimir 986, före sitt dop, hade lyssnat till representanterna för den mohammedanska och den judiska tron samt för den romerska och den grekiska kyrkan, till en volgabulgar, en chasar, en tysk och en grek. Vid Vladimirs slutgiltiga beslut spelade — om dessa meddelanden motsvara historiska fakta — politiska hänsyn en utslagsgivande roll i förening med de intryck, som ryska härskare och deras undersåtar hade fått från Bysans.

Vilka följder hade det nu för Ryssland och Europa, att ryssarna antogo den bysantinska tron?

Bolsjevikernas historieskrivare, prof. Mihail Pokrovski, påstår i »Rysslands historia», att den ortodoxa kyrkan på alla möjliga sätt överdrivit betydelsen av Rysslands kristnande. I verkligheten, säger han, hade bara en ytlig ändring av seder och bruk inträtt, och den religiösa tron bestod i animismen, i tron att hela världen är befolkad av goda och onda andar. Denna av en känd bolsjevikisk historiker framförda åsikt kan inte tagas på allvar, eftersom den, liksom alla bolsjevikiska lärdas åsikter, är underkastad överhetens stränga censur och dessutom också dess befallningar. När prof. Pokrovski skrev sin bok på 1920-talet, härskade i Sovjetunionen en skarpt antireligiös ton och han måste anpassa sin musik efter denna.

I verkligheten hade Rysslands dop, som nästan alla historiker konstatera, betydelsefulla följder. Här kan närmare redogöras endast för de viktigaste. De ha spelat en viktig roll ända in i våra dagar och grundlagt en politisk och messiansk tradition, vilken Ryssland har blivit troget in i våra dagar. Av stor betydelse var det faktum, att allt det nya, som uppkom i Ryssland i samband med kristendomens införande, av naturliga skäl hade bysantinsk karaktär.

Liksom överallt annars hade kristendomens införande i Ryssland till följd en genomgripande ändring av seder och bruk. I den förkristna tiden praktiserades blodshämnden, eftersom furstarna voro jämförelsevis maktlösa och varje människa själv måste försvara sig mot andras övergrepp. Rätten att tillgripa detta medel erkändes även av den dåtida lagstiftningen. I och med kristendomens in-

förande försvann blodshämnden som en laglig försvarsåtgärd ur lagarna och så småningom också ur folkets liv. Under 1900-talet har den återuppstått i form av den i Sovjetunionen i stor utsträckning använda metoden att häkta »förbrytares» anhöriga, med den väldiga och för den enskilda människan katastrofala skillnaden, att den numera utövas av staten!

Utan tvivel utövade kyrkan ett stort inflytande på familjeförhållandenas ändring. I synnerhet ändrades kvinnans ställning: månggifte, bortförande eller köp av bruden, bortjagande av kvinnan genom mannen, grym bestraffning av hustru och barn o. dyl. blevo av kyrkan förbjudna och bekämpade, och därmed uppnåddes en förbättring av förhållandena i Ryssland. Kyrkan lyckades inte avskaffa slaveriet, som hade gått den tidens folk alltför mycket i blodet, men den försökte att mildra behandlingen av slavarna och gav själv ett exempel — som emellertid sällan följdes — genom att giva sina slavar fria människors rättigheter. Om det hände ännu strax före Rysslands dop, att människor offrades åt hedniska gudar i Kiev, så utvecklade sig detta samma Kiev efter Rysslands kristnande till ett betydelsefullt kulturellt centrum.

Dessutom må här påpekas, att kyrkan lade grunden till litteraturen i Ryssland, särskilt i kloster och genom deras hjälp. Måleriet, mosaikkonsten och arkitekturen fingo sina första grunder först under inflytande av kristendomen.

Kanske ingenstans i världen har strävan efter bildning varit så stor som i Ryssland, men ingenstädes har man heller — bortsett från tiden före kristendomens införande — satt så många hinder på vägen till denna. I detta avseende utgöra bolsjevikerna inget undantag. Stalin lärde ryssarna att läsa — och tog böckerna från dem!

Även den katolska kyrkan skulle genom sin verksamhet ha åstadkommit de ovannämnda eller liknande verkningar (på rättsväsendets område osv.). Mycket viktiga — för Ryssland och för Europa — voro de följder, som uppkommo av att Vladimir införde just den ortodoxa tron, trosbekännelsen från Bysans. Frågan, om han skulle haft samma framgångar, om han hade försökt att införa den romerska tron, kan inte närmare undersökas här.

En bysantinsk författare från 300-talet, Nasiansen, berättar för oss rätt åskådligt om det intresse, som man i hans hemland på den tiden visade för religiösa frågor. Han kan t. ex. berätta, att växlaren på gatan, innan han började med sin affär, förklarade för kunden, hur Fadern skiljer sig från Sonen i Trefaldigheten, att bagaren, innan han besvarade frågan, hur mycket brödet kostade, förklarade,

att Sonen står ett steg lägre än Fadern osv. Detta exempel visar tydligt, vilket intresse bysantinerna hade för kristendomen. Den var för dem en angelägenhet inte endast för söndagen, utan också för vardagslivet. Denna kristendom infördes i Ryssland.

De munkar, som kommo från Bysans före, men särskilt efter kristendomens införande, hade inte sådana mål, som många västeuropeiska präster, vilka ofta ville vinna land för sina härskare eller skapa handelsförbindelser med sin egen stat. De bysantinska munkarna kommo som fanatiska förkämpar för sin tro och ville framför allt vinna själar och ville bringa till de i fjärran levande hedningarna den kristna lycka, av vilken de själva voro genomträngda. Detta underlättades av att de inte behövde förkunna sin tro på ett för dessa människor okänt och främmande språk, utan på kyrkoslaviska, som var och en förstod. Greken Kyrill från Saloniki var skaparen av den slaviska skriften, vilken utgör grundvalen till bl. a. den ryska, som senare, på Peter I:s tid, blev moderniserad. De västliga slaverna, polackerna och tjeckerna, införde däremot som katoliker de latinska tecknen för sin skrift. Kyrill hade tillsammans med greken Methodios vid slutet av 800-talet arbetat med stor framgång bland balkanslaverna. Och kristendomens snabba och varaktiga seger i Ryssland måste tillskrivas dessa två slavmissionärerers verksamhet, som underlättades av att de kunde använda ett slaviskt språk.

Också vid ett annat faktum måste uppmärksamheten fästas. Kiev var vid den tid, då Ryssland kristnades, redan ett stort handelscentrum. Där möttes västeuropeer, araber, judar och greker. Alla sökte vinna inflytande på något sätt. Lättast kunde detta göras med hjälp av religionen. Detta förstodo de grekiska munkar, som kommit till Ryssland. De hade kanske med sig från sitt hemland också instruktioner för den religiösa kampen. För att redan från början undandra ryssarna andra religioners störande inflytande varnade de ortodoxa munkarna storfurstar och furstar men även andra ryssar för andra trosbekännelser, framförallt den romerska, som de inte kunde framställa i tillräckligt dåligt ljus. Den ryska misstänksamheten mot västern kan se tillbaka på en mycket gammal tradition! Härvid får man inte glömma, att fjärmandet mellan östern och västern redan hade fortskridit långt före den slutgiltiga brytningen mellan den romerska och ortodoxa kyrkan (1054); den uppnådde en fruktansvärd höjdpunkt i blodbadet i Konstantinopel 1182, när grekerna överfölo och mördade de hatade latinerna, italienska köpmän, korsfarare och normanner.

De grekiska munkarna och prästerna i Ryssland angrepp i sina predikningar inte endast den katolska kyrkan, utan de västerländska kristna överhuvudtaget. De gjorde rättrogna ryssar med deras furs- tar i spetsen övertygade om att de som ortodoxa kristna voro någon- ting annat än människor från västern. De förstodo att förena tro, religion, mänsklig längtan och föreställningar om frälsningen och att bringa dem i överensstämmelse på ett sätt som gav ryssarnas själsliga utveckling en riktning, som den har behållit till vår tid. De inplantade vid den tiden i ryssarna den övertygelsen, att dessa som ortodoxa kristna e n s a m m a kände den rätta vägen till den lidande mänsklighetens frälsning, en övertygelse, som har följt rys- sarna troget genom alla århundraden. Redan författaren av den första ryska krönikan var en förkämpe för teorin om det nära andliga sambandet mellan urkristet och urslaviskt och bemödade sig därför att bevisa, att aposteln Paulus varit slavernas läromästare i Illyrien.

Allt detta är alls inte någon överlägsenhetskänsla. Ryssen trodde och tror sig inte vara något förmer än medlemmar av andra folk, vilka han ofta håller för mera bildade, arbetsamma och kloka. Den bolsjevikiska propagandan om ryssarnas uppfinnargåva och -geni är ett företag av de makthavande och har ingenting med folkets åsikter att göra; dess ledare vilja genom detta skryt bara stärka den ryska människans självförtroende gentemot den tek- niskt avsevärt mycket längre framskridna västern. Men ryssarna ha haft och ha den övertygelsen, att de ensamma känna den väg, som gör människan lycklig, och att d e d ä r f ö r m å s t e l e d a d e ö v r i g a p å d e n n a v ä g. Detta är arvet från Bysans. En- dast om vi hålla oss detta inför ögonen, kunna vi förstå sådana tankar, som förkämpan för slavofilerna, K. A. Aksakov, har uttalat, enligt vilken den ryska historien »har betydelsen av en världsbikt. Man kan läsa i den som i livsskildringar om helgon.»

Det synes för mig vara ett faktum — om vi nu hoppa över flera århundraden för att komma till vårt eget — att det ryska folket, sedan det blivit medvetet om sin nationella egenart, uppvisar en stor nationell ambition, som har givit dess messianska tro den aggressiva karaktär, som den äger sedan flera århundraden. Denna ambition gynnades otvivelaktigt av icke-ryssar och deras felaktiga, ofta överlägsna attityd gentemot ryssarna. Ingen utvecklad individ och inget folk, som tror på framsteg, tolererar att ständigt bli ansett som mindervärdigt, t. ex. som kulturellt efterblivet, likgiltigt om detta motsvarar verkligheten eller inte. Ryssarnas mening, att de

med den rätta världsåskådningen också äga sanningen om lyckan, sammanhänger åtminstone delvis med strävan att framställa andra folk, dvs. den västliga världen, som fel orienterade med avseende på världsåskådningen. Och denna åsikt utnyttja bolsjevikerna.

Från Bysans övertog den ryska kyrkan också sin organisation. I spetsen för kyrkan stod den av patriarken i Konstantinopel utnämnde metropoliten av Kiev. I regel var denne intill tiden för tatarernas infall en grek, och den ryska kyrkan hade i början bland sina överhuvuden bara två ryssar, metropoliterna Illarion på 1000-talet och Kliment på 1100-talet. Biskoparna i de övriga städerna voro underordnade metropoliten; deras antal var först fem och höjdes småningom till femton. De voro delvis av grekisk härstamning, men till största delen ryssar.

Betydelsefullt för det religiösa men framförallt politiska livets vidareutveckling var det faktum, att kyrkan leddes av en enda överhetsperson, medan inom det politiska livet flera furstar kämpade om den högsta makten i landet, på vilken de kunde göra anspråk tack vare en meningslös och förvirrad tronföljdsordning. Kyrkan blev bäraren av tanken om den nationella enheten.

Den ortodoxa kyrkan lärde redan från början — den hade ju kommit från Bysans —, att furstens makt liksom varje annan världslig makt var av gudomligt ursprung och sålunda borde genomföra Guds vilja på jorden. Eftersom sålunda varje makt var given av Gud och fursten var Guds tjänare, måste alla lyda fursten såsom Guds utvalde. Men å den andra sidan uppfostrade kyrkan också furstarna och uppmanade dem att verkligen vara kristna härskare. Fastän kyrkan tack vare dessa omständigheter hade i folkets medvetande blivit bäraren av tanken om landets enhet och i stället för staten blivit förkämpan för Rysslands livsviktiga intressen, segrade slutligen den världsliga makten, inte minst tack vare den bysantinska förebilden och de steg, som kyrkan själv hade tagit i denna riktning.

Om den ortodoxa kyrkan ändå ibland motsatte sig tsarens maktsträvanden och anordningar — såsom det hände t. ex. under Peter I:s regering —, så gjorde den detta inte för att förstora sin egen makt utan för att göra ett stormanlopp mot västliga reformer och skydda det gamla heliga Ryssland mot västlig otro och kätteri. Så blev kyrkan reaktionens ryggrad.

Även en annan sak må här i korthet antydast. I östern levde utom den slaviske ortodoxe bonden även den mohammedanske steppnomaden och den hedniske finske jägaren. Bonden hette på ryska,

och heter ännu, såvida bolsjevikerna inte använda omskrivande fraser, krestjanin, vilket är en språklig biform till christianin, kristen. Därmed betecknades praktiskt taget den största delen av ryska folket helt enkelt som kristna. Det nästa steget var att beteckna dessa kristna som ortodoxa (pravoslavny). Denna i alla samhällsskikt av det ryska folket ständigt använda beteckning höll sig så länge som till den bolsjevikiska revolutionen. Ryssarna fäste ingen vikt vid nationell tillhörighet utan endast vid tillhörigheten till den ortodoxa kyrkan. Om vi i den nyare ryska historien möta så många utländska namn bland de höga och de högsta ryska dignitärerna, så anse endast vi detta förhållande märkvärdigt, ryssarna själva gjorde det inte, eftersom det ju var fråga om medlemmar av den ortodoxa kyrkan. I dag har frågan om tillhörigheten till denna kyrka förlorat sin betydelse; men det har blivit viktigt att äga bolsjevikernas partikort, endast detta gör sovjetborgaren till en likaberättigad människa i folket, såsom det en gång var fallet med tillhörigheten till den ryska statskyrkan.

Den ryska caesareopapismen gick under, när den siste tsaren Nikolai II blev störtad, och den firade sin återuppståndelse i bolsjevismen. Det bolsjevikiska partiet förenade de rättrogna marxisterna av bolsjevikisk typ och deras överhuvud — partiets generalsekretärare — var samtidigt ledare av Rysslands öden. Han, Jossif Stalin, som en gång varit lärjunge i ett prästseminarium blev den mest konsekvente och hätske fienden till varje slag av tro och har ingått i Rysslands historia som »den gudlöse nr 1». Det var han, som uppfann de nya helgonbilder för Sovjetunionen, som visades vid alla gatudemonstrationer, som uppställdes i alla lokaler, där massmöten ägde rum, som pryda alla ämbetsrum och partilokaler, och som hänga på väggen eller i hörnet hos varje rättrogen kommunist och hos varje människa, som strävar efter ett tillfredsställande förhållande till överheten: bilder av Marx, Engels, Lenin, Stalin osv. Resande i det nutida Ryssland veta att berätta, att i många bondstugor mitt emot dörren hänger en bild av något av de nya helgonen, i ett hörn i sovrummet eller kammaren ha däremot bilderna av de gamla helgonen blivit uppställda. Kristendom och hedendom fredligt bredvid varandra, såsom i Kiev på Vladimirs tid! På detta sätt förkroppsligade Stalin i varje avseende den ytterligare stegrade makten hos de ryska påvekejsarna, vilket ju också hör till den totala staten. Också detta är ett arv från Bysans som under århundradens lopp väl har ändrat sin uppsyn ja t. o. m. gjort ansatser till förändringar, men som i grund och botten har förblivit oförändrat.

Kristendomens införande till Ryssland under bysantinskt inflytande hade också en rad direkta utrikespolitiska följder. Hit hör bl. a. förhållandet mellan Ryssland och Polen. Polen blev katolskt, Ryssland ortodox, religionen skilde de båda slaviska grannfolken. Nu är det ju emellertid en ganska allmän regel i världen, att grannfolk komma dåligt överens med varandra. Mot vem skulle man annars föra krig? Schweiz, vars invånare bestå av släktingar till alla grannfolken, utgör ett lyckligt undantag. Antagonismen mellan Polen och Ryssland, som kämpade om herraväldet i Östeuropa flera århundraden mot varandra, egentligen sedan Vladimirs tid, — Polen hade tidvis ockuperat Kiev och senare Moskva — blev 1795 vid Polens tredje delning definitivt avgjord till Rysslands förmån.

Under tiden för kristendomens införande i Ryssland var Bysans inte främmande för ryssarna. Redan 860 lågo ryska krigsskepp framför Konstantinopel och många ryska storfurstar (Oleg, Igor, Svjatoslav, Vladimir) kämpade på Balkanhalvön och på Krim, mot Bysans eller i förbund med denna makt. Storfurstinnan Olga hade med talrika följeslagare 957 företagit en resa till Konstantinopel och personligen lärt känna detta kulturcentrum.

Man kan utan överdrift säga, att allt som de ryska krigarna och köpmännen sågo i Bysans och dess huvudstad Konstantinopel, gjorde ett starkt intryck på dem. Den världsliga och kyrkliga sidan av det bysantinska livet, kyrkans och hovets glans, inflytandet av deras makt och rikedom bländade och attraherade. Dessutom förstod sig Konstantinopel på ett perfekt sätt på det, som vi i dag kalla för propaganda; t. o. m. sådana saker, som andra folk och länder helst ville dölja, sökte Konstantinopel framställa i så fördelaktig dager som möjligt. Tillägger man sedan, att de bysantinska dignitärerna och de kvinnor, som omgävo dem, voro skickliga diplomater, så kan man förstå vilket varaktigt intryck allt detta måste göra på barbarerna från den kulturlösa östern.

Bysans blev för ryssarna ett föredöme och ideal. Historiens lopp hjälpte till att upprätthålla detta tillstånd. När Bysans var den främsta världsmakten och stod på höjden av makt och inflytande, då var Ryssland endast ett avsides beläget, barbariskt och politiskt betydelselöst land, en provins av den östliga kyrkan. Men just denna stat skulle komma att fortsätta denna kyrkas tradition. Med tatarernas infall började för Ryssland en 250-årig passionstid (1240—1480), vilken detta tappert genomled. Därigenom räddade Ryssland Europa och dessutom — detta var för Ryssland självt ännu mycket

viktigare — försvarade och bevarade det också sin bysantinska tro. Ett ideal, för vilket man dagligen måste kämpa, består.

När Ryssland hade befriat sig från det tatariska oket, hade Konstantinopel just fallit i turkarnas händer, och det en gång segerrika Bysans hade gått under. Bysans hade försvunnit, men Ryssland var återigen fritt, och inte endast de mäktiga i Vinterpalatset — och Kreml — utan också otaliga ryssar längtade efter att förvärva Bysans-Konstantinopel, den ryska religionens vagg.

Detta mål hade också den största turkfienden på den ryska tronen, Katharina II, en tysk prinsessa, som blev inte endast ortodox, utan också en ryska, och som omtänksamt lät döpa ett av sina barnbarn till Konstantin. Med denna målsättning var också ett av Rysslands viktigaste intresseområden i Europa bestämt. På den beror det under tsartiden gällande bruket att alltid utnämna någon medlem av den ortodoxa kyrkan till Rysslands minister i Turkiet. Vilka uppgifter han hade i Turkiets huvudstad — vid den tiden Konstantinopel — framgår av de instruktioner, som en av de mest bekanta ryska diplomaterna vid Bosporen, greve Ignatjev, hade fått. Dessa kunde mutatis mutandis ha blivit uppsatta i dag, ty det heter i dem bl. a.: Den ryska beskickningens uppgift är att »underblåsa efter förmåga missnöjet bland de kristna undersåtarna i Turkiet, att sörja för skapandet av . . . nära förbindelser med besläktade nationaliteter, att förödmjuka den turkiska förvaltningen överallt, där det överhuvud taget är möjligt . . ., att med alla medel bibringa dess undersåtar en lämplig uppfattning om den ryska maktens väldiga storlek» osv.

Furst Trubetzkoi, författaren bland den sista tsartidens diplomater, påstod inte av en slump, att Rysslands ställning i Europa bestämes genom dess intressen i Främre orienten. Två grundmotiv inom den flera århundraden gamla ryska politiken gentemot Turkiet löpte, menade han, som en röd tråd genom historien: omsorgen om den kristna befolkningens öde och problemet om Bosporen och Dardanellerna. Lösningen av dessa problem hade emellertid alltid mött motstånd från de flesta europeiska stormakter. Konstantinopel är enligt furst Trubetzkoi en av världshistoriens knutar, vilken Ryssland varken har kunnat hugga av eller lösa efter sin önskan på grund av att det inte haft tillräckligt kraft till detta.

Detta ha bolsjevikerna i vår tid upprepade gånger försökt. Redan 1922 uppmanade Sovjetunionens röda arméstabschef, som vid den tiden strävade efter ett intimt samarbete med den tyska generalstaben, den tyske generalöversten v. Seeckt att utarbeta en översikt över

den militära situationen vid Dardanellerna. Utrikesminister Molotov tillkännagav hösten 1940 hos Hitler i Berlin och efter det andra världskrigets slut hos Västmakterna flera gånger det ryska anspråket på Dardanellerna. Det urgamla målet för Rysslands Balkanpolitik har inte ändrat sig ett enda dugg, och för Turkiet smaka de ryska aspirationerna inte bättre, därför att de numera komma från folkdemokratiskt håll och inte längre från tsardemokratiskt håll.

Så mycket om kristendomens införande i Ryssland och följderna därav. På vilka vägar det ryska folket i framtiden kommer att gå, kan i dag ingen förutse. Kanske ha de människor rätt, som påstå, att Kristus, såsom en rysk skald en gång så vackert uttryckte det, återigen »vandrar genom det ryska riket i en slavs skepnad».